

Retropolissen

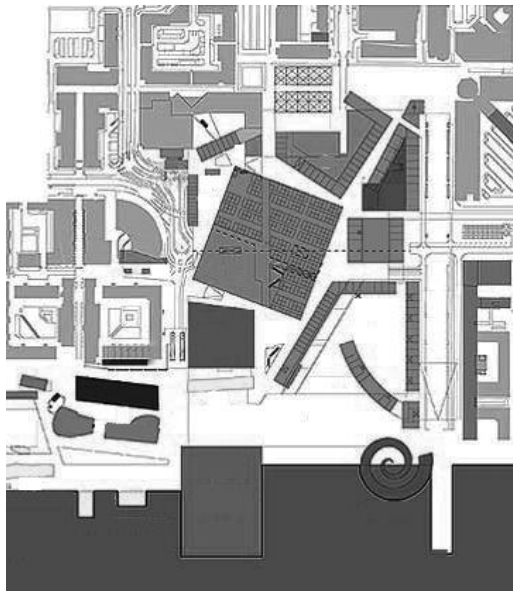
knipogen naar het verleden, tegen wil en met dank.

R&K&R&K

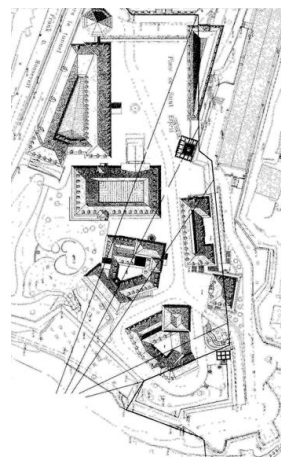
Ongeveer gelijktijdig, midden de jaren negentig, en nu bijna opnieuw gelijktijdig, in 2006 en 2008, werden twee ambitieuze stedenbouwkundig-architecturale voorbeeldprojecten opgestart en voltooid. Door hun afgelijnd karakter kan men spreken van twee stedenbouwkundige proefschriften, misschien zelfs manifesten. Ze zijn van de hand van twee architecten-schrijvers-stedenbouwkundigen met een onderling niet-inwisselbare, fervente achterban. Hun koers is diametraal tegenovergesteld en tezelfdertijd gelijklopend omdat hun bezigheid uiteindelijk dezelfde is : ontwerpen, overtuigen en bouwen.

Rob Krier en Rem Koolhaas. De eerste, ingebed in en zwerend bij tradities, ontpopte zich als de godfather van het 'hedendaags traditionalisme' en de New Urbanism' beweging. Hij is bon ton bij intellectuele polemisten, niet-architecten en prins Charles. De tweede, Rem Koolhaas, kan men niet anders dan als een architecturale whizz-kid omschrijven. Onderweg van opinie naar opinie declameert hij van buiten de zijlijn nieuwe tactieken waarbij architectuur vaak slechts als breekijzer dient. Hij wordt aanbeden door designers en glossy's. Zijn meningen sijpelden door en bepaalden de agenda van Prada tot de tv in China.

Beiden zijn ze goeroe van hun eigen gezond verstand. Ze beoefenen eenzelfde discipline in een parallel universum en net daarom worden in dit artikel twee van hun meest recente stedenbouwkundige projecten tegen elkaar afgewogen. Niet zozeer om fouten bloot te leggen maar wel omdat deze ontwerpen zo sterk door een tegengesteld ideeëngoed onderbouwd werden. Eventuele manco's zijn daardoor niet persoonlijk of architecturaal maar veeleer architectuurtheoretisch en dus fundamenteel van aard. Ze kunnen aantonen of de ene dan wel de andere conceptuele insteek een echte toekomstvisie voor onze steden en gebouwen kan inhouden.

O.M.A. 'Stadshart Almere'

Rob Krier 'Cité Juridiciaire'

Exemplarisch voor de tweespalt tussen de visie van Koolhaas en de aanpak van Krier is volgende uitspraak van Koolhaas uit 1996 in Wired magazine. Ze staat voor alles wat Krier in verband met stedenbouw verafschuwt - Bravoure, innovatie, conceptualisme – en Koolhaas als motor van zijn werk beschouwt. Of toch op het eerste gezicht.

*'... People can inhabit everything. And they can be miserable in anything and ecstatic in anything. More and more I think that architecture has nothing to do with it. Of course, that's both liberating and alarming. But the generic city, the general urban condition, is happening everywhere, and just the fact that it occurs in such enormous quantities must mean that it's habitable. [...] We say we want to create beauty, identity, quality, singularity. And yet, maybe characterlessness provides the best context for living.'*¹

Genius Generis

Koolhaas heeft een zwak voor het generieke. Datgene wat overal gelijk is en daardoor uiteindelijk residueel. De achtergrondruis waartegen het leven zich afspeelt. Deze benadering van onthechting tussen leven en architectuur is voor een groot deel terug te voeren op zijn (en O.M.A.'s) manier van 'programmatisch ontwerpen'. Als voormalig journalist heeft Koolhaas zich altijd bediend van retorische technieken en een doorgedreven analyse van de opdrachtschrijving om te komen tot architecturale vormen. Een eigen signatuur, tenzij misschien die van 'shock en awe', werd niet nagestreefd.

Het generieke anarchisme dat gepredikt wordt, leidt in de praktijk echter paradoxaal genoeg tot op maat gemaakte entiteiten. Door het programma als uitgangspunt van O.M.A.'s architectuur te nemen, ontstaan gebouwen die helemaal 'getuned' zijn volgens hun functie. Er zit geen rek meer in de gebouwen. Ze bestaan uit een arsenaal ruimtelijke vertalingen van data, met een structurele en technische onderbouw die veelal weinig flexibiliteit toelaat. Welke muur kan men in de Seattle library of de Casa da Musica ongestraft neerhalen?

Het gefliert met het generieke lijkt dus niet in het teken te staan van haar functie als achtergrond voor het leven, maar eerder als neutraal canvas voor de singuliere gebouwen van O.M.A.. Deze stellen zich bijna altijd zelfstandig op (hoeveel ééngevelprojecten telt Koolhaas' oeuvre?) en stralen per definitie weerbarstige innovatie uit. Koolhaas' stads idee van laissez-faire processen staat dus in schril contrast met een praktijk gericht op objecten. Er zit een gecamoufleerde verschuiving tussen woord en daad, zijn visie op de stad en de doorwerking tot gebouwen. Om deze inhoudelijke beoordeling kwalitatief te toetsten kunnen we sinds kort terecht in Nederland, waar O.M.A. in 1997 een wedstrijd voor de conceptie en aanleg van het 'Stadshart Almere' won.

Coctailbar aan een binnenmeer

'De lelijkste plek van Nederland'. Zo werd Almere door 3000 lezers van volkskrantreizen.nl op 29 februari 2008 bestempeld. Zo goed als zeker zat hierbij geen enkele van de inmiddels bijna 200.000 inwoners van de Amsterdams satellietstad. Almere, een uit zijn hemd gegroeide slaapstad, proclameerde halfweg de jaren '90 haar ambities met de wens voor een eigen stadskern, het 'stadshart Almere'. Rem Koolhaas kwam met O.M.A. als laureaat uit de bus en mocht in navolging van zijn neef Teun, die het oorspronkelijke stadsplan tekende, het nog afwezige centrum vormgeven. Vanzelfsprekend liet hij ook hier de kans niet onbenut om verbaal de krijtlijnen uit te zetten :

*'The plan is to a certain degree an attack on everything Almere is : Almere is low, the plan is high; Almere is a grid, the plan is full of diagonals; Almere is low density, the plan is high density. More than anything [the plan] wants to be different to Almere.'*²

overzicht 'Stadshart Almere', midden 2007

O.M.A.'s aanpak is dus gebaseerd op revolte in plaats van integratie. De basis van het ontwerp is een sabotage van het Broadacremodel dat Almere, met zijn lage bebouwing in een natuurlijke omgeving, typeert. Koolhaas wil dit bereiken door net dat te doen wat tegengesteld is aan de 'geest' van Almere. Hij breekt gewild met het generieke bestaande door de introductie van het specifieke nieuwe. Een uitgangspunt dat trouwens volmondig door de gemeente werd onderschreven met de idee van 'jonge monumenten' : In het zog van Koolhaas werden onder meer SANAA, Claus en Kaan, Christian de Portzamparc, Chipperfield, Alsop, etc. uitgenodigd om één van de blokken uit het O.M.A.-masterplan te verwezenlijken. Elk van deze architecten werd gevraagd om de eigen creativiteit de vrije loop te laten om zo tot een showcase van hedendaags bouwen te komen.

'Stadshart Almere' lijkt, als men de bestanddelen apart bekijkt, daarmee een wat onstabiele cocktail van ambities geworden. Er is de drang van de gemeente om zich, naast oude buur Amsterdam, te profileren als hedendaagse en levende plek. Een logische en verdedigbare stap, groeiende steden willen zichzelf nu eenmaal op de kaart zetten. Spektakelarchitectuur is hiervoor de succesformule van het laatste decenium. Die wordt in Almere verpakt onder de noemer 'jong monument' om ze alvast wat credibiliteit te verlenen. De nieuwe realisaties presenteren zich elk afzonderlijk, geheel volgens de richtlijnen, als unieke entiteiten : een bioscoop, een concertzaal, een appartementsblok, een bibliotheek. Allemaal opgetrokken in een eigen idioom, naast elkaar maar geïsoleerd door hun schriftuur.

Drie sculpturen in het nieuwe hart van Almere

O.MA.'s stedenbouwkundige 'aanval' op het oude Almere kreeg dus een architecturale pendant in het zich onderscheiden van de gebouwen onderling. In de maatbeker van Koolhaas wordt alles door elkaar gehutst onder het mom van 'de generieke stad als algemeen urbaan gegeven' en zijn stelling dat 'mensen om het even waar extatisch kunnen worden'. 'Extatisch' is veel gezegd maar een trip kan men in het centrum van Almere zeker en vast beleven. De grote diversiteit in een sterk wisselende landschap zorgt probleemloos voor een architectuurindigestie : Meer dan een stadsgeheel is de ingreep finaal een sculpturenpark geworden.

Een medaille en haar andere kant

Eén iemand die zich afzet tegen Rem Koolhaas in het bijzonder en de ideeën die hij voorstaat in het algemeen, is Roger Scruton, cultuurfilosoof en aandachtig observator van architectuur en stedenbouw-tendensen. Naar aanleiding van de Pritzker prize die Koolhaas in 2001 ontving schreef hij het volgende :

*'Koolhaas, like Le Corbusier before him, has perceived that the judgement of the architectural establishment falls on words, not deeds, and that the words must provide an exhilarating vision of a futuristic architecture that cares nothing for the conventions that have proved themselves in human experience. [...] The business of architecture is not to create utopias for cyber-people, but real buildings for real human beings. [...] The Pritzker's funders would have done humanity a greater service if they had made a precondition of the award that its recipients build no actual buildings.'*³

De opmerkingen van Scruton zijn inzake Almere zeker relevant. De gebouwen zijn solitair en de retoriek is voelbaar aanwezig. Om 'Stadshart Almere' daarom echter verticaal te klasseren is meer dan een mening nodig. Tijd is de factor die zal uitwijzen of de bewust opgeworpen obstakels overwonnen kunnen worden. Zal het leven aan de protserige gebouwen blijven kleven of wordt het nieuwe centrum gaandeweg een slecht onderhouden Disneyland? Scruton lijkt alvast overtuigd van het laatste en kiest voor het alternatieve model, dat van de bewezen gedegenheid, en daarmee voor Rob Krier en zijn hedendaags traditionalisme. Kriers 'Cité Juridiciaire' bovenop een berg in Luxemburg-stad, doet een formele gooi om het ongelijk van het modernisme te bewijzen.

Van Sitte naar Cité

Rob Krier is een kruisvaarder. Hij werpt zichzelf op als verdediger van de ware stedenbouw en architectuur die, hink-stap-springend over het volgens hem destructieve modernistische interludium, aansluiting wil vinden bij de grote bouwtradities van het verleden. In 1975 schrijft hij met 'Stadtraum' zijn standaardwerk over stedenbouw. Het is een rijk geïllustreerd boek dat de historische Europese stad in zijn ruimtelijke componenten (straat, plein, pleinvormen) ontleedt en daarna een analyse maakt van de teloorgang van het stadsontwerp als metier. In zijn oervorm is deze kunst van de stedelijke ruimte terug te voeren op organische groei, meestermetzelaars en de rationele experimenten van de renaissance en barok. Krier stapt met zijn opvattingen in de voetsporen van Camillo Sitte⁴ en Aldo Rossi. Van Sitte herbruikt hij de bedrieglijk simpele proportionele regels die de rijke stadskernen van Brugge, Wenen en Sienna vorm gaven. Van Rossi, die in 1966 met 'L'architettura della città' een kentering forceerde in het denken rond de stadsvorm en zijn gebouwen, leent hij de onafhankelijkheid van functie en vorm.

overzicht 'Cité Juridiciaire', afgewerkt 2008

Kriers 'Cité Juridiciaire' ('het gerechtelijk stadsdeel') is een verwoede poging om instant erfgoed te creëren. Het programma, een gerechtsgebouw, werd opgedeeld in meerdere bouwblokken die een stedelijke eenheid, refererend aan het bestaande weefsel moesten opleveren. Gelegen op een berg die gedeeltelijk gecatalogiseerd staat als UNESCO werelderfgoed, maakt Krier een publieke ruimte op mensenmaat, gevormd door bouwvolumes. In tegenstelling tot Koolhaas is provocatie hier taboe en verglijdt hij bewust in een citatenarchitectuur. Hij wil het nieuwe integreren en doen opgaan in het bestaande.

Elk bouwblok huisvest een deel van het omvangrijke juridische apparaat en is nu, bij oplevering jammer genoeg al krap aan het worden. Vraag is ook hier of er rek in het minutieus georkestreerde geheel zit? Waar de gemeente Almere misschien iets te enthousiast haar architect in zijn ambities volgde, is de relatie tussen de ex-burgemeester van Luxemburg-stad en Krier daarentegen danig verzuurd. Zoveel trots er te vinden is bij Rob Krier, zoveel schaamte schemert er bij een heleboel bewindslieden door in het dossier van het gerechtsgebouw. De kritiek laaide ook in de pers hoog op. Meestal ten nadele van Krier.

Alle goede bedoelingen ten spijt etaleert het nieuwe stadsgeheel zich als een wat futiele poging om een publiek geïntereerd gebouw af te zonderen op een plateau in een taal die naar stofjassen ruikt. De fascinatie voor het verleden is zodanig letterlijk genomen dat de 'Cité Juridiciaire' kitscherig museaal aandoet. Het is stedenbouw uit het diepvriesvak, ideologisch correct maar los van de stad en dus van haar bewoners. Het is daadwerkelijk terug, maar dan terug naar af.

Back to the future

Heel intrigerend bij Krier is het dwingende 'samplen' van oude stijlen. Niemand zal betwisten dat oude steden als Firenze, Amsterdam of Praag heel rijke centra met prachtige architectuur bezitten. Het gevolg van een eeuwenlange accumulatie van rijkdom gekoppeld aan een mecenaat dat talent opkocht om zijn status vorm te geven. De grote, deels gefundeerde, frustratie bij mensen als Krier of Scruton is de huidige afwezigheid van deze lyrische architectuurbenadering. Het modernisme, met als speerpunten functiescheiding en industrialisatie, leidde tot verarming en nadien tot de dwangbuis van het minimalisme. Krier stelt daar echter bijna exact hetzelfde tegenover. Gewapend beton en staal worden met een fletse saus vormenelecticisme overgoten. 'Zo modern dat het postmodern geworden is', om Peter Sloterdijk aan te halen. Elk bouwblok een aparte functie, opgetrokken in beton, polystyreen en silicaatpleister. Het geheel een ongericht kunstje van een leerling-tovenaar. Een vals verleden.

Krier lijkt zodanig door de mist van het modernisme te moeten turen dat hij 'de traditie' enkel flou en in fletse tonen kan waarnemen. De architectuur van de 'Cité Juridiciaire' mist op alle vlak diepte en detail. De ornamentering werkt niet omdat men de taal niet machtig is. Pasteltinten komen van alle kanten op je af. Regenwaterafvoeren glijden stuntelig tussen gestucte kapitelen en muurontmoetingen. Alles ademt een sfeer van geldtekort en amechtige imitatie uit. De verspringingen op de wanden zijn het gevolg van verschillende isolatiediktes, de door Krier bestelde beelden op vier pilaren zijn van een beschamende kwaliteit, de rondbogen zijn niet-dragend en de raamverdelingen komen uit een kinderboek. Plots lijkt het isolement van Luxemburgs gerechtelijk apparaat op dit wonderig plateau een esthetische ingreep. Een censuur van de schaamte.

Een oude functionalistische hobbel met een citadel : Almere herbekeken.

Beweren dat Krier zijn hand overspeelt in zijn revival van het verleden is terecht. Beweren dat zijn stedenbouwkundige stellingname daarom fout is, is onterecht. De 'ontdekkingen' van Sitte, Rossi en Krier zijn altijd al verworvenheden van het menselijke aanvoelen geweest. Het is slechts met de aberraties van de modernen dat ze als verloren parels werden aanzien. Krier heeft dus een punt wat betreft de lessen van onze oude steden. Doen alsof het leven vreugde vindt in vlakheid of chaos, zoals Koolhaas pretendeert, is lichtzinnig. Inderdaad, veel niet-Europese steden zijn chaotisch, maar dan wel georkestreerd chaotisch. En net dat orkestreren zit, hoe avant-gardistisch verpakt ook, in de blokken van 'Stadshart Almere' vervat.

Als men terug kijkt naar de twee plannen aan het begin van het artikel is het verschil tussen beide eigenlijk helemaal niet zo groot. Het masterplan van O.M.A. kenmerkt zich door dezelfde verdraaiingen, diagonalen en taps toe lopende pleinvormen als die in de 'Cité Juridiciaire' van Krier. Meer nog, de officiële namen van de onderdelen uit het Stadshart, 'forum', 'belfort' en 'citadel' verwijzen expliciet naar een vroeger. Eén onderdeel, blok 6 of de 'citadel', vormgegeven door De Portzamparc is zelfs bijna integraal klassiek. Een vierkant, met kruisvormige doorsnijding en straten die elkaar niet-symmetrisch ontmoeten (Sitte!). Een loopbrug en een appartementsblok/uitkijktoren. De vier ingangen die fungeren als stadspoorten. Woningen

boven winkels, met huizenvolumes die als kantelen de bovenrand vormen van het blok. Voeg daarbij het geplooid maaiveld dat dienende en bediende programma's scheidt en op de hele site voor voortdurende perspectiefveranderingen zorgt. Het lijkt dat Koolhaas hier onbedoeld zijn eigen theorie van het generieke neersabelt. 'Stadshart Almere' lijkt daarmee een vingeroefening Krier of Sitte waardig : Beiden Retropolis van een concurrerende ideologie.

Loopbruggen, uitkijkoren, kantelen in blok 6 van 'Stadshart Almere'

Waar het probleem zich fundamenteel situeert in beide projecten, is de te magere of te bombastische uitwerking van de architectuur. In Almere merken we een 'tongue in cheek'-aanpak van opgetrommelde sterarchitecten. In Luxemburg zien we een verwaterde 'au-sérieux'-attitude waardoor het geheel tot bordkarton vervalt. In die optiek lijkt de mythe van de 'Potemkinstad' zoals aangehaald door Adolf Loos richtinggevend : Om de tsarina te tonen hoe welvarend haar land wel was werden doeken beschilderd die er vanuit haar privétrein uitzagen als echte, luisterrijke steden. Als de vorm goed zit, moet de architectuur misschien alleen maar de ambitie van decor belichamen. Niet blinkend noch dovend maar achtergrond. Zowel in Almere als in Luxemburg-stad duelleren architectuur en stedenbouw nodeloos. Geen architectuur *van* maar *tegen* de stad kortom. Welke 'stroming' richtinggevend is, is dan ook onbeantwoordbaar omdat de architectuur zich in beide gevallen tegen haar drager, de stedenbouw, is gaan verzetten.

1 Katrina Heron, 'From Bauhaus to Koolhaas', Wired magazine nr. 4.07, juli 1996, internet

2 Ellis Woodman, 'Growing Pains : BD's 2004 review of the masterplan for Almere', bdonline, 12 maart 2007, internet

3 Roger Scruton, 'Prizing Ugliness', City Journal, lente 2001, internet

4 Auteur van 'Der Städtebau nach seinen Künstlerischen Grundsätzen', 1889